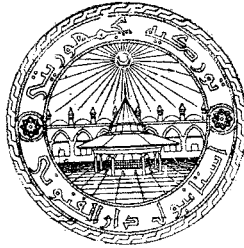

دَارُ الْفُنُونِ
الهیاتیاتی و تاریخی و اجتماعی و فلسفی

تاریخی ، اجتماعی ، دینی ، فلسفی

آگستوس - ۱۹۲۸

نہزادہ بانئی اوقاف مطبعہ سی

۱۹۲۸

امام الحرمین ابوالمعالی بن الجوینی

مجموعه مزك بشنجي والنهجي صايلرنده قاضى ابوبكر الباقلاانى بنى تدقيق ايتمش ايدك .
بونسخه مزدهده اوندن صوكر اكلان امام الحرمين ابوالمعالى عبدالملك بن ابى محمد عبدالله
الجوينى بنى تدقيق ايدك جكر .

ابوبكر الباقلاانى نك اشعريه آراسنده بر مثلى يوق ايدى؛ ارتحالندن صوكر ا بونمناز مقام
ابوالمعالى بن الجوينى به كچدى . باقلاانى عراقك ، ابن الجوينى خراسانك اسلام عرفانه
قيمتلى هديه لرى ايدى . علم كلامى فنون نظريه نك اعلاسنندن يابان باقلاانى ايدى ؛ فقط
اونى توسيع ايدن ، نظر عقلى به اهتياى آرتيران ابن الجوينى ايدى . ابوبكر الباقلاانى
متكلمينك ابن سيناسى مقامنده ، ابوالمعالى ابن الجوينى ايسه ابن رشدى حكمنده ايدى .
فى الواقع اندلسلى ابن رشد ايله ، غريب فيلسوفى ايله فلسفه مدرسه سى الك يوكسك درجه ي
بولمش ايدى ، ابن رشددن صوكر اسلام فيلسوف لرى مياننده اونك كچى بر ذات كلمه مش
ايدى . خراسانلى ابن الجوينى ايله؛ شرق متفكرى ايلهده قدامك كلام مدرسه سى الك يوكسك
درجه ي بولمش ايدى . ابن الجوينى دن صوكر اسلام متكلم لرى آراسنده اونك بر مثلى
يوق ايدى . مشائيه فلسفه سنى ابن رشددن داها آچيق صورتده تعريف ايدن اولماش
ايدى ؛ اشعريه كلامنه برزور يازان ابن الجوينى ايدى .

۱ - حياتى

ابوبكر الباقلاانى نك علمى حياتى نظر دقيق جالب دكيل ايدى ؛ حقى مجهول قالمش
صايله بياير . ايدى . بالعكس ابوالمعالى بن الجوينى نك علمى حياتى نظر دقيق جداً جالب ايدور
ايدى . بوكونده يارينده حقيقت مشتاق لرى ايچين امثال اولوناچق بر نمونه ايدى .

۱ - نو لمرى : ابوالمعالى (۴۱۹) تاريخنده؛ محرمك اون سكرنجى (۱۲ شباط ۱۰۲۸) [۱]
كونى نيسابورده [۲] دنيايه كلمش ايدى كه باقلاانى اون آلتى سنه اول بودنيايه وداع ايتمش

[۱] اسلام آنسيقلوپديسى .

[۲] خراسانك دورت مركزى وار ايدى : نيسابور ، مرو ، هرات ، بلخ . نيسابور علما
منهجي ، فضلا معدنى ايدى . خراسانك بهر سى ايدى ، تتبع مركزى ايدى . بورادن حسابنر
ائمه ظهور ايتمش ايدى .

الدهيات مجموعه سى ، صباي : ۹

ایدی . بدری ابو محمد الجویئی اوغلنك كوچوكلكنده تحصيل و تربيه سنه بك زياده اهتمام ايتيش ، حقى دوغماسدان اول آغزبنه شههلى برشى قوماسمش ، دوغقدن صوكراده ياوريسنك آغزبنه شههلى هيچ برشى قوماماسنه صوك درجه غيرت ايتيش ايدى [۱] .

ب — **فحصيلى** : ابوالمعالی فقهی بااسندن اخذ ايتيش ، حدیثینه بااسندن استماع ايله مش ایدی . باباسی ابو محمد الجویئی ایسه دوغدیغی جوین [۲] شهرنده علم ادبی باباسی بوسفدن ، فقهی ابوعقوب الایوردیدن اخذ ايتيش ایدی . صوكران نيسابوره كلدی ؛ اوراده فقهی ابوالطیب الصعلوكیدن [۳] اخذ ايتدی . ابو محمد الجویئی بونكله قالماسدی صروه کیتدی . مشهور قفالدن وسأره دن او قوددی . [۴+۷] تاریخنده تکرار نيسابوره كلدی آرتیق تدریسه ، افتایه ، مناظره مجلسلرنده بولونمغه باشلادی . ابو محمد الجویئی عصرنده نيسابور امامی ایدی ؛ فقهده ، اصول ، تفسیرده مقتدی بولموش ایدی . آز سويلر ، بونكله برابر تحقیق سز سويله من ایدی . تعبير مخصوص اوزره «مقتل محقق» ایدی ، ركن الاسلام لقبی آلمش ایدی [۵] .

ابوالمعالی داها كوچوك ياشیده ايكن شهرت بولموش ایدی . پدرندن باشقا عالم لركده كرسی تدریسنده بولونور ایدی . [۶]

ابوالمعالی چوجقافندن بری تقلیددن یوز چه ویرر ، تحقیقه کیریشیره ، مناقشه یوللرینه کیرر ایدی . كوچوك ، بويوك هيچ برکیمسه بی خفیف کورمن ، اونلرك سوزلرینی دیکلر ، اونلرده برشى کوریر ایسه همان استفادیه قالمیشیر ایدی . استفادیه ایتدیکی شیئی قائلنه اسناد ایتمکدن چه کمنز ، بکنمیدیکی سوزلرك قائلی باباسی اولسون ، ائمه مشهوره دن بری اولسون ، کیم اولورسه اولسون تزییف ایتمکدن پروا ایتز ایدی [۶] .

ابوالمعالی هیچ بر مذهب ایچین متعصب و طرفدار اولمقسزین ، برهان و دلیلسز معین هیچ بر مذهبیه سائق بر میلی بولونمقسزین بوتون مذهبلیرى ، دینلری نظر اعتباره آلهرق تدقیق و تبعه امك ویرمش ، اجتهاد و تبعك نتیجه سنده حقیقیت اسلامیه نك حق بولندیغی ، حقك مسلمانلق دن عبارت اولدیغی کندوسنه ظاهر اولمشدی .

[۱] تاج الدین السبئی .

[۲] جوین نيسابور ايله بسطام اراسنده اولوب نيسابور ناحیه لرندن ایدی .

[۳] ابوالطیب الصعلوك وقتنك امامی ایدی . نيسابور فقهاسی فقهی اوندن اخذ ايتيشلر ایدی .

[۴] وفيات الایمان ، طبقات کبری .

[۵] نه کیم ابوالقاسم المروزی نك رحله تدریسنده بولوموش ، پدرندن ، باشقالردن حدیث استماع

ايتيش ایدی .

[۶] طبقات کبری

ابوالمعالی بوخصوصده چوق ، پك چوق علومی نظرندن کچیرمش ، اهل اسلامی ، اسلامی ایله ، علومی ایله برطرفه براقش ، اهل اسلامك منع ایتمدیکی تهلیکله ره ، آنکین دکزله طالمش ، چقیمش ؛ انجاق وانجاق حق و حقیقی طلب اوغورنده کندینی تهلیکلی ، قورقولی یرله آتمش ؛ تقلید دره سندن ، تقیید باطاقاغندن بوجاق بوجاق قاچمش ایدی . ایشته ابوالمعالی اسلامی تقلیدایله دکیل ، اجتهاد ایله ، بصیرت ایله ، تدقیق وتبع ایله قبول اییدیوردی .

فقط ابوالمعالی صوك دمنده هپسندن رجوع اییدیور ، « علیکم بدین العجائر » دستورینه پاییشور ، اختیار قادینلرک دینده بولونمی ، مختلف ، متعدد علومه طالمغنی مناسب کوریور . بصیرت واجتهاد ایله حق بولدینی ، متعدد علوم ایله مجهز اولدینی حالدده ینه امین برحالدده بولونمايور . لطف حق کندوسنه یاور اولمادینی حالدده کندیسنه پك یازیق اوله جغنی یانه یاقیله بیان ایدیور ، علومنه کونممه یور ، ایشی اولو تاگری به براقیور . ننه کیم شو سوزلر کندیسندن روایت اولونمشدر : « لقد قرأت خمسين الفاني خمسين الفأثم خليت اهل الاسلام باسلامهم وعلومهم وخصت البحر الحضم وغصت في الذي نهى اهل الاسلام عنه كل ذلك في طلب الحق وكنت اهرب في سالف الدهر من التقليد والا أن قدر رجعت عن الكل الى كلمة الحق عليكم بدین العجائر . فان لم يدركني ربي برحمة فالويل لابن الجويني وها انا موت على عقيدة امي أو على عقائد عجائر نيسابور » .

ابوالفتح محمد بن علی الطبری ده شویله بر سوز نقل اییدیور : باکا شاهد اولوگ که بن سلف صالحینک دیدکارینه مخالف هر نه سویله مش ایسه هپسندن رجوع ایتم . نيسابورلی اختیار قادینلر صوك دملرنده نصل ٹولمشلر ایسه بن ده اونلر کبی ٹولویورم . [۱] کوریلدیور که حقیقت آردنده دولاشان منصف و حاذق کلامچیلر صوك دملرنده هپسندن واز کچیرلر ، اختیار قادینلردینی اولان عامه دینته دونیورلر ، بونلرک باشنده امام ابوالمعالی بن الجوینی بولونیور ، بعضیلری شک و حیرت ایچنده بوجالایور . چونکه مناظره سنه کیرشدیکی اختلافنده محض حق بولامایور . نینه کیم ابوالمعالی نک شاکردی ابوحامد محمد غزالی ، دیگر شاکردی ابوالقاسم الانصاری نک شاکردی ابوالفتح الشهرستانی ، و ابوالقاسم الانصاری نک دیگر شاکردی عمر ضیاءالدینک شاکردی واوغلی فخرالدین رازی هب حیرت وادیسنده دولاشان اهل کلام اماملرندن ایدیلر [۲] .

[۱] تسمییه ، طبقات کبری .
[۲] شیخ الاسلام ابوالعباس الحرانی .

ابوالمعالی فطرۃ استقلال افکار صاحبی ایدی ؛ تقلیدک اک بویوک دشمنی ایدی .
 منسوب اولدینی اشعریه مذهبی ایله مقید دکل ایدی ؛ نظر واجتهادینه تابع بر محقق
 ایدی . مسائلی تحقیق ایتیمک ، زورء درین یرلرینی آکلامق خصوصنده کیجه نی کوندوزه
 قاتارء مناظره یه کیریشیر ایدی ، نيسابور فتنه سی ظهور ایدنجه یه قادر بو حالده ایدی .
 ابوالمعالی بدرینک ارتحالنده ، (۴۳۸) سنه سنده هنوز یکرمی یاشارنده ایکن کرسی
 تدریسنه کجه جک درجه ده یوکسه لمش ایدی . بدرینک بوتون مصنفاتی کوزدن کچیردی .
 اونده تصرفانده بولونمش ، تحقیق وتدقیق خصوصنده زیادانده بیله بولونمش ایدی .
 درسدن فارغ اولدقن صوکر ا ابوالقاسم اسقرائینی نک درسنه کیدر ایدی ، اوندن اصول
 فقه ایله کلام اخذ ایتمش ایدی . استناددن یازمش اولدینی بر طاقیم اجزا ایله اکتفا
 ایتمش ، کنندیسی یوزلرجه جلد کتاب مطالعه ایتمش ایدی .
 ابوالمعالی بو یوککلکنده ابوسعید بن علیکن دن سنن دارقطنی ، بی اخذ ایتمش ایدی . ابونعیم
 اصفهانیدن اجازتی ده سر ویدر . فقط ابوالمعانی حدیثی بیراقمش ، اصول فقه و کلامه دونمش ایدی .
 ابن خلکان ایله ناج الدین سبکی بدرندن حدیث روایت ایتدیکنی یازبورلر ایسه ده یاقوت حموی
 بونی قبول ایتمه یور . معجم البلدانده بدرندن حدیث روایت ایدنی آنجق ابوالقاسم السجزی یه
 حصر ایدیور . ابوالمعالی کلام و اصول فقه ده الحق بر امام ، فقهده جدا متبحر ، علم ادبده
 متفرد ایدی . فقط حدیثده ، آثار سننده ضعیف ایدی . فرط ذکاسی ، علمه حرصی ، علمنده
 علو کعبی بولونمقله برابر صحیحین ، بوداوده ، نسائی و ترمذی و امثالی سنن کتابلرینه اطلاعی آز ایدی .
 بوکا سوزلری دلالت ایدر ایدی بوندن ناشی مصنفاتنده ، اصولنده و فروعنده اعتماد ایتدیکی
 شی آنجق نظر عقلی و اجماع سسمی ایدی ابوالمعالی نک نخبه عمری فقه شافعی حقنده
 یازدینی کتابی ایدی ، بونده صحیح بخاری یه نسبت اولونمش بر حدیث وار ایدی ، بوده
 بسمله حدیثی ایدی . حال بوکه بو حدیث صحیح بخاریده مذکور دیکلدر . بونلردن باشقه
 ابوالمعالی حدیث نزول [۱] حدیث ضحک کبی متشابه صابدینی اخباری ابوحنیفه ،
 سفیان ثوری ، مالک ، لیث بن سعد ، شافعی کبی ائمه نک روایت ایتدیکنی اولو اورتا
 بیان ایدیور ایدی . حال بوکه بو کبی اخباری . ذکر ایتدیکی ائمه ذکر و روایت ایتمشلر ایدی . [۲]
 ایشته ابوالمعالی حافظه یه تعلق ایدن حدیث و آثره امک و برمه مش ، کنندی فکر
 و نظره تعلق ایدن علمه و برمش ایدی .

[۱] ابوالمعالی « الارشاد » ده حدیث نزول و حدیث قدیمی آیور .

[۲] تسمینه

ابوالمعالی نك فكرى نصل بارلاق ایسه قلبی اونسبتده رقیقی ایدی . روحنی اوقشار بر شعر ایشیتسه آغلامغه باشلارایدی . صوفیه علمندن آغلايه آغلايه بحث ایدر ایدی . عموجهسی ابوالحسن علی بن یوسف صوفیه دن اولمغله غالباً اوندن متأثر اولمش ایدی . اوقادار تواضع ایدی که عادتاً معاملهسی استهزایه حمل اولونور ایدی . [۱]

۳ . امام الحرمین نسیمی — ابوالمعالی بن الجوینی بی خراساندن هجرتیه مجبور ایدن وقعه مهمه «امام الحرمین» عنوانی آلمغه سبب اولمش ایدی . وقعه ، «نيسابور فتنهسی» ویا «اشعریلره لعنت حادثهسی» نامی آلتنده نيسابورده ظهور ایتمش ایدی . ساچوقیلرک برنجی حکمداری طغرل بك عمومیتله تورککر کبی فروعهده حنفی، اهل علمه محبتلی ایدی . سلاجوقیلر ایلك حکمداردن اعتباراً حنفیلکی شدتله مدافعه ایدرلر ایدی .

ایلك وزیر عمیدالملک ابونصر منصورالکندری جوهرد وسیخی ، شعرانک ممدوحی ایدی؛ شوقادار که قدریلك ایله اتهام اولونمش ایدی، اشعریه امامی ابوالحسن الاشعری ن سوسن ایدی . مملکتده شافعیه رئیس ابوسهل بن الموفقک ابوالحسن الاشعری بی مدافعه ایتمهسی وزیرک کوچنه کیدر ایدی . نهایت طغرل بکدن منبرلرده اهل بدعته لعنت اولونماسی حقتنده برامر آلدی . [۲] . عبدالملک آلدینی امردن استفادهیه قالدیشهرق ابوالحسن الاشعری بی ده اورتایه قالدی . فروعهده حنفی اولان بعض اهل اعتزال [۳] وزیره یاردیم ایتدیلر . وزیر اشعریلری تدریس ووعظ کرسیلرندن، مجمع ناسد خطبه ونطق ایراد ایتهلرندن منع ایتکه باشلادی ، فتنه بویودی، بوتون خراسان، عراق، شام و حجازه سرایت ایتدی، خیلی مدت سوردی . بو فتنه نتیجهسی اوله رق ابوالمعالی بن الجوینی ایله ابوالقاسم القشیری، فراتی، ابوسهل بن الموفق کبی مشهور اشعریلرک طوتولوب نفی اولونمالری، محفللرده بولونمقدن منع ایدلملری حقتنده برامر حکمداری صادر اولدی ابوالقاسم القشیری ایله فراتی طوتولوب حقاترله «قهندر» قلعه سنه حبس ایددی، ابوسهل بن الموفق شهر خارجنده بولونمغله حبسدن قورتولمش ایسه ده نهایت اوده بر قلعهیه طیقیلدی، بونلر بر مدت حبس خانده قالدیلر .

[۱] طبقات کبری .

[۲] بعضی اهل علم اهل بدعته لعنت امرینی ویرن غزنویلر حکمداری ، خراسان پادشاهی

محمود سبکتکینکده ویردیکنی بیان ایدیور .

[۳] سنی حنفیلر آراسنه کرامیه ، مرچته داخل اولدینی کبی بعضی اهل اعتزالده قازیشمش

ایدی .

امام الحرمین ابوالمعالی بن الجوزی

ایشک وخامنی آکلایان ابوالمعالی کیزلندی، کیزلیجه نیسابوردن قاقوب بغداده کلدی .
اوراده اکا برعلما ایله کوروشدی ، مناظرده بولوندی . شهرتی بوتون آفاقی طوتدی .
(۴۰۰) تاریخندن سوکرا بغداددن حجازه کجدی ، حرمینده دورت سنه مجاور قالدی .
تدریس ایله ، افتا ایله ، نشر علم ایله مشغول اولدی . ایشته بوندن ناشی « امام الحرمین »
عنوانه مستحق اولدی .

نیسابور فتنه سی مناسبیله خراسانلیلر کرسیلرینی براقوب قسماً حجازه ، قسماً بغداده
هجرت ایتمیشلر ایدی [۱] . ابوالقاسم القشیری ، ابوسهل بن الموفق حفاظ سبعه دن [۲] ابوبکر
بیہقی ، ابوالمعالی کبی حجازه کنلر اراسنده ایدیلر .

طغرل بك (۴۵۵) ده وفات ایتدی ، یزینہ آلب ارسلان کجدی . آلب ارسلان
(۴۵۹) تاریخند : وزیر عمید الملک الکندری پی حبسه آندی ، یزینہ نظام الملک کی کتیردی ، عمید الملک
الکندری بر سنه سوکرا قتل اولوندی . وزیر جدید نظام الملک بو فتنه یه نہایت ویردی .
بوتون عالمی مملکتلرینہ اعاده ایتدی . لغت حادثه سنی بر طرف ایله دی . بومیانده
امام الحرمین ابوالمعالی ده حجازدن قاقوب تکرار نیسابوره کلدی .

د - مدرسه نظامیہ مدرسکی — وزیر نظام الملک شافعی و محب اشعری ایدی ، علمای حایه
ایدر ایدی . ابواسحاق شیرازی ، ابوالمعالی ، ابوالقاسم القشیری کبی اعظم شافعیہ یه پک
چوق اکرام ایلر ، اکا بر علمای یاننده بولوندر ایدی ، بودورک اک ممتاز بر شخصی
ایدی [۳] . بغداده ، بصره ده ؛ نیسابور ، مرو ، هرات ، بلخ ده ؛ اصفهان ، آمل طبرستانده ،
داها برطاقم شهرلرده مدرسه نظامیہ نامی التنده دارالفنونلر تأسیس ایله مش [۴] ، کرسیلرہ
متکلمینک اک بویوکلرینی تعیین ایله مش ایدی . نظام الملک بونکله شیخی حرکاتنه بر سد
چکمک ایسته یور ایدی . نیسابورده کی مدرسه یی امام الحرمین ابوالمعالی ایچن بنا قیلمش
[۱] بغدادده اشعریلرہ لغت اولونماش ایدی . چونکه اشعریلر امام احمد وسائر اهل سنت
اماملرینہ منسوب ایدیلر . شیخ الاسلام الحرانی .

[۲] حفاظ سبعه شولردن : دارقطنی (۳۸۵) ، حاکم نیسابوری (۴۰۵) ، عبدالغنی الازدی (۴۰۹) ،
ابونیم الاصفهانی (۴۳۰) ، ابن عبدالبر القرطبی (۴۶۳) ، خطیب بغدادی (۴۶۳) ، ابوبکر بیہقی
(۴۵۸) .

[۳] ابوالمعالی برخطبه سننده نظام الملک حقننده « سیدالوری ، مؤیدالدین والدینا ، ملاذالام ،
.ستخدام السیف واللم » سوزی ایله باشلا یور .

[۴] ہارون قارا دووو مدرسه نظامیہ یی اقادای ایله ترجمه ایدیلر .

ایدی. بوندن اول نیسا بورده مدرسه بهقیه، مدرسه سعديه [۱]، ابو سعید اسماعیل السترابادی نك مدرسه سی، ابواسحاق اسفرائینی ایچین یابیلان مدرسه وارایدی. بغدادده مدرسه نظامیه (۴۵۷) تاریخنده باشلامش ایدی. ایلك مدرس (۴۷۷) ده وفات ایدن بغداد شافیه رئیس ابن الصباغ ایدی.

امام الحرمین نیسا بوردارالفنوننده هیچ برقیب چیمقسزین، اصلاقرانی بولونقسزین نام اوتوز سنه تدریساتده بولوندی، خراسان، عراق و حجازدن تحصیل علم ایچون نیسا بوره قوشارلرایدی، ابوسعید طبری نك دیدیکی کبی امام عراق وخراسانده اولدی، تدریسنده اوچ یوز طالب بولونور ایدی. بوتون مذاهب طریق ايله افتا ایدر ایدی. ابوالمعالی نك عهدده سنه امور اوقافده تودیع ایدلدی، قیصه سی تدریس و محفل اونك محلی، محراب اونك مقامی ایدی.

ه. ابوالمعالی نك مناظره سی — امام الحرمین نیسا بورده (۴۷۵) ده نظام الملك حضورنده ابواسحاق شیرازی ايله مناظره ده بولونمش ایدی که او وقت نظام الملك خراسان والیسی ایدی. تاج الدین سبکی طبقات کبراسنده بری نمازه دیکری نکاح مسائلنه طأد اولمق اوزره ایکی مناظره سفی اوزون اوزادی به یازیور. روضة الصفا صاحبک بیاننه نظر آبو مناظره لرك برنده شاکردی ابو حامد غزالی استادینه فارشی بعضی مرتبه خصمانه مناظره ده بولونمقله استاذینک قصر عمر ايله بدعاسی قازانمش، غزالی ایسه عمری ایچین برکت ایسته مش ایمش. استاد وشا کردک هر ایکیسنک ده دعالری قبول اولونارق غزالی اللی بش باشنده وفات ایتمش، فقط پك چوق خدمتدرده بولونمش در. روضة الصفا نك بو سوزی محتاج تأییددر. حکایه اسلام عالمنده امام الحرمین ايله حجة الاسلام نام لرینی آلان بویوک طالمرك شان لرینه متناسب کورونم یور.

د. جامع منبھی خطیب لکی — نیسا بورده منیع بن خالد اولادندن ابوعلی حسان المنبھی طرفندن بنا قلنان جامع شریف نیسا بورک الك مشهور جامی ایدی. امام الحرمین حجازدن عودتند. جامع منبھی به خطیب اولدی. کندیسندن اول آوراده مشهور ابو عثمان صابونی خطیب ایدی. نیسا بور فتنه سی مناسبی ايله خطابتدن عزل ایدلمش ایدی.

اهل برادر مطول ادعاسی : امام الحرمین ابوالمعالی فقه ده کی احاطه سنه کو که نرک برارالق اجتهاد

[۱] مدرسه سعديه سلطان محمود سبکتکینک قازدashi خراسان والیسی نصر بن سبکتکین طرفندن بنا ایدلمش ایدی.

مطلق دعواستند بولونمش ایسه ده بالاخره بوندن وازکجوب اولکی کنی امام شافعی به تقایده رجوع ایتدی [۱] ابوالمعالی نك علو قدرینه سبب فقه شافعیده کی تحری ایدی. شو قدار که اصحاب شافعی ابوالمعالی بی و حوه دن صایما یورلر ، فروع فقه دن بر مسئله حقنده کی خلافتنه اعتماد ایتمه بورلر ایدی. اصحاب وجوه ابن سراج، ابوعلی بن ابی هریره، ابوسعید الاصلحزی ، ابو حامد اسفرائینی کنی ذوات ممتازه ایدی [۲]. پدری ابو محمد الجونی بی ابو الفداء اصحاب و حوه دن صایور ایدی ، [*] ابوالمعالی انار و سننده ضعیف اولماسیدی الحق بر امام مجتهد اوله بیلیر ایدی. چونکه اسباب اجتهاد کندیسنده حاضر لائش ایدی [۳]

ارهالی : ابوالمعالی صاریلق خاستالغنه طوتولدی، بر مدت صو کرا اییاشدی،ینه درسه ، مجلسه دوامه باشلادی . خاستالقدن شقایاب اولدی بی ایچین هر کس سهویندی . فقط بر مدت صو کرا بر خاستالغنه داها طوتولدی ، حرارتی آرتدی ، ضعیف دوشدی. یاریم فرسخ اوزاقلغنده بولونان « بستقان » کوینه کورلدی، چونکه کویک هواسی معتدل ، صوی خفیف ایدی . نيسابورک تنزه یرلردن ایدی . یازیق که تبدیل هوادن هیچ بر فائده کورمدی، کوندن کونه صغنی آرتدی کندیسنده تولوم علامتلی بلیردی (۴۷۸-۱۰۸۵) تاریخنه مصادف ربیع الاخرک یکر می بشنجی پارازیرتسی کیجه سی او کوبده ارتحال ایتدی . ارتحالی کیجه سی جنازه سی نيسابوره نقل اولوندی .

ابوالمعالی نك ارتحالی ایله یرلردن اوینادی ، خلق ماتم طوتدی، او جیوز شا کردی خلقک ماتمه اشترک ایله دی. جامع منعیده کی منبری قیرلدی، قلندر پارچه پارچه ایدلدی، حقه لر آتیلدی [۴] . شا کردلینک شدت تأثیرلرینه باقرالی که یاس طوتمق ، ماتم یا بمق شریعتده وارد اولمادینی حالده کندیلرینی طوتامادیلر . نمازینی اوغلی ابو القاسم مظفر بن عبدالملک بن الجونی قبلدردی [۵]

شعرا مرثیه لر یاغدردی لر ، مرثیه لر دن بری شونلردر :

[۱] ابو الفداء وابن الوردی

[۲] ابو العباس احمد بن یثیمیه الحرانی.

[۳] ابو محمد جونی بدایتده مذهب شافعی ایله مقید اولاق ایسته مه مش ، بو خصوصده «المحیط» یازمه باشلامش ایدی ، فقط بهیق نك انتقادی اوزرینه اونی اتامدن وازکشمش، ینه مذهب شافعی ایله مقید اولمش ایدی .

[۴] نسعینه .

[۵] طبقات کبری .

[۵] تاج الدین سبکی طبقاتنده اصحی یازمقله اکتفا ایدپوره هیچ بر معلومات ویرمبور .

قلوب العالمین علی المعالی ✽ وایام الوری شبه الالیالی
اشمرغصن اهل الفضل یوما ✽ وقدامت الامام ابوالمعالی [۱]

ابوالمعالی حقهغه غانم الموصلی شو بیقی شویله مش ایدی :

دعوا لبس المعالی فهو ثوب ✽ علی مقدار قد ابی المعالی [۲]

۲ — ماده علمیسی

۱ — ماده علمیسی : ابوالمعالی نک علم کلامده کی مادهسی قاضی ابوبکر باقلانی ایله
استاذ ابواسحاق اسفرائینی نک کلامرینک ، برده ابوهاشم جبائی نک کلامنک خلاصهسی ایدی .
فقط اصل مایهسی ابوبکر باقلانی نک کلامی ایدی ، نته کیم « علم کلامده برسوز سویله مدم که
اونده یالیکز ابوبکر باقلانی نک کلامندن اون ایکی بیک یابراق از برله مش اولماییم ، دیمش
ایدی [۳] شوقادار که ابوالمعالی ابوبکر باقلانی قادار سنته اتباع ایتمه مش ایدی ؟
ابوالمعالی استاذ ابواسحاق اسفرائینی نک شا کردی ابوالقاسم اسفرائیدن اخذ ایتمه که
مواد کلامیه سندن بری شبهه سز استاذ که کلامی اوله جق ایدی . ذاتاً عمومیتله خراسان
مشایخی کلام و اصولی استاذ ابواسحاق اسفرائینیدن اخذ ایتشلر ایدی .
ابوالمعالی متأخرین معتزله نک قبول ایتدکاری « بهشمیه » قولنک امامی ابوهاشم جبائی نک
کتابلرینی جوق مطالعه ایتمش ، مختاراتی اوزره علم کلامندن استمداد ایله مش ایدی [۴] .
ابوالمالی معتزله ایله اشعریه نک اشتراک ایتدیکی علم کلامده ریوزینک اک عالمی ایدی ،
بو طریقهده باشقاسنه میسر اولمایان برنظر واجتهاده نائل اولمش ایدی [۵]
ابوالحسن البصری معتزله ایتچنده ابوالمعالی نک نظیری ایدی . ابوالمعالی متأخرین اشعریه نک
اک عالم ، اک حاذقی اولدینی کبی ابوالحسن البصری ده متأخرین معتزله نک اک عالم ، اک
[۱] بوتون خلقتک قلبری معالی به معطوفدر ، خلقتک کونلری کیجه لکچی اولمشدر . اهل فضل
و کلاک دالی عجباً برکون می میره ویرور ؟ باقسه کآ امام ابوالمعالی وفات ایتشد .
[۲] مه الی لباسی بیراق ده باشقاسی کیه سون ، چونکه او ، ابوالمعالی نک بو یونه اویفون
بر لباس در .

[۳] طبقات کبری .

[۴] تسمییه .

[۵] ابوالعباس احمد بن تیمیه الحرانی .

حاذق ایدی . ابوالحسین البصری نك «تفحص ادله» سی متأخرین معزله نك زبورى اولدینی
کبی ابوالمعالی نك الارشادی ده متأخرین اشعریه نك زبورى ایدی [۱]

۲ — ماده اصولیه سی : ابوالمعالی نك ماده اصولیه سی استاذ ابواسحاق اسقرائینی نك
اصولی ایدی . ابوالمعالی علم کلامده اولدینی کبی یالکزاهل سنت اصولیه قالمادی ، استادک
اصولنه معتزله قاضیسی عبدالجبار همدانی ایله ابوالحسین البصری نك اصولی قاتمش ایدی .
بوندن دولایی کؤول شافعیلر اچنده ، عبدالجبار همدانی ایله ابوالحسین البصری نك مساکلی
اولان متکلمین مساکلی اوزره « البرهان » ی یازان ابوالمعالی ایدی . ابوالمعالی ایشته
بو اصول فقهده زماننده نك ایدی .

ابوالمعالی نك کلام و اصول فقهده کی سلسله علمییه سی شویله ایدی :
« عن ابی القاسم الاسقرائینی عن ابی اسحاق الاسقرائینی عن ابی الحسن الباهلی عن الامام
ابی الحسن الاشعری » .

۳ — ماده فقه و حدیثی — ابوالمعالی نك ماده فقهیه سی بدری ابو محمد الجونی نك فقهی ایدی .
ماده حدیث و سننک ایسه دارقطنی نك سننک ایدی . ابوالمعالی نك خلاقیانده کی مسألته حجت
اقامه سی حقنده اهتمامی ایله برابر بو باده عمده ایدندیکی کتاب دارقطنی نك سننک ایدی .
دارقطنی حفاظ سبعة نك برنجیسی اولوب حدیثده تام برهام اولقله برابر بو سننک فقهده غریب
صاییلان احادیثی ذکراچین تصنیف ایش ، یالطبع صحیحین و سائرده کی احادیث مشهوره ی
آمامش ایدی . هر کیم یالکز سنن دارقطنی ایله اکتفا ایدرسه اصول اسلام حقنده معلوماتی
ناقص قالیر ایدی . [۲]

ابوالمعالی نك فقهده کی سلسله علمییه سی شویله ایدی :
« عن ابیه ابی محمد الجونی عن ابی الطیب الصعلوکی عن ابیه ابی سهل محمد بن سلیمان الصعلوکی
عن ابی اسحاق ابراهیم المروزی عن ابی العباس احمد بن سرج عن ابی القاسم عثمان بن سعید الانماطی
عن اسماعیل المزنی والرابع المرادی و هاعن الامام محمد بن ادريس الشافعی »
ابو محمد الجونی نك دیگر سلسله سی قفال المروزی واسطه سیله ینه امام شافعی به متصل
اولوپور ایدی .

[۱] تسعینیه .

[۲] شیخ الاسلام ابو العباس الحرانی

۳ — طریقی

ابوالمعالی نك التزام ابتدیی طریقی « الارشاد » طریقی در. ابوالمعالی بوراده قواطع ادله بی التزام اییدیورایدی، دلیل قطعی نظر عقلی ایله اجماع سمعی به منحصر اولویورایدی. فی الواقع « الارشاد » ده ادله سمعیه مواقع اجماعدن، تصوص کنابدن مستفاددر دیور، فقط صفات باینده اصلاسمه اعتماد ایتمه یور، مجرد عقله اعتماد ایدیور. صفات سبعة عقلیه بی قبول ایله یور، فقط قدمای اشعریه نك اثبات ابتدکری صفات خبریه بی قبول ایتمه یور، تأویل اییدیورایدی.

الکاول صفات خیره بی نفی ایله مشتهر اولان امام الحرمین ابوالمعالی ایدی [۱]. ابوالمعالی نك بو طریقنده فلاسفه و معتزله نك روحی وارایدی. چونکه اولنرده عقلک نفینه دلالات ابتدکی بالعموم آیات صفاتی تأویل اییدیورلر. ابوالمعالی ده عقلک نفینه دلالات ابتدکی آیات صفاتی تأویل اییدیور، ماده و ماهیت بردر، فقط تطبیق و شمول اعتبار ایله فرق واردر، شوقادارکه معتزله و فلاسفه ابوالمعالیدن داها ایلرو کیدیورلر.

ابوالمعالی آیات و اخبار صفاتی متشابه صایبور، ابوالمعالی نك بو عقیده سنده ده جهمییه و معتزله روحی واردر. چونکه اهل اعتزال قدری اثبات ایله ن آیات کریمه بی متشابه صایبار، اهل بدعت ده کتاب و سنتدن رأیلرینه او یغون کافی « محکم »، او یغون کلمه ینلری « متشابه » قیلار.

ابوالمعالی ائمه سننک متشابهات ایله مشغول اولدقلرینی قبول ایتمه یور، بوا یسه سننه امک صرف ایتمدیکنه دلالات ایدر.

اسما و صفات باری بی ذکر می متضمن اولان هیچ بر آیت و یا حدیث یوقدرکه بالذات اصحاب کزین رسول اکرم دن بر تفسیر بیان ایتمه سون، معناسنه موافق بر روایتده بولونماسون [۲].

ابوالمعالی نظر عقلی به اهتمای آر تیر منله شرع، الهامک توصیف ایدوب ایتمدیکی خصوصلرده عمدہ اوله مایور، عقلک اثبات ایتمدیکی شی آتیلیور، دلیل سمعی یقینی افاده ایده مه یور، کتاب و سنت ایله صفات و افعال باری ثابت اولامایور ایدی. چونکه دلیل سمعی به احتمال عارض اولمقله مراد باری و پیغمبری معلوم اولامایور، یا خود اخباره طعن واقع اولویور، یا خود بوجه آتی بر دلیل ایله بیستون اهمیتدن دوشیور ایدی: « رسولک قولی،

[۱] کتاب المثل والنقل

[۲] تسمیینه

صدقك ثبوتندن سوکرا دلیل اولور، صدقك ثبوتی ایسه صفات مسئله سنه توقف ایدر. آرتیق صفات مسئله سنه رسولك قولی ایله احتجاج اولونامز ، یوقسه دور باطل لازم کلیر . (۱) .

ابوالمعالی دلیل سمعی بی نظر عقلی یه ، اعراض دلیلنه باغلابور ، « الارشاد » کباشده « بلوغدن سوکرا اللهک ، قولنه واجب قیلدینی شی اعراضک قیامی ایله احسامک حدوتنه استدلالدر . » دعواسنی ایلری سورهرک حدوت عالمه کچور .

حال بوکه بالذات ابوالحسن الاشعری باب الابواب (در بند و یاد میرقابو) اها لیسنه یازدی بی مکتوبده « پیغمبر لری تصدیق اعراض دلیلنه باغلی دکلدر ، اعراض دلیل ایله حدوت عالمه انتقال حرام بر بدعتدر » دیورایدی [۳] . دها سوکرا ابومنصور عبدالقاهر بغدادی ده « مکلفه اولا واجب اولان شی » ذات باری بی ، صفائی ، توحیدینی عدل و حکمتنی بیلمکه مؤدی اولان نظر واستدلالدر » دیمش ایدی [۳] ابوالحسن الاشعری واحسانی « صفات باریده سمعه مراجعت اولونماز » دیمه مشر ایکن ابوالمعالی اعتزال و فلسفه یه میل ایدن متأخرینه بو قابوی آچورایدی ، نه کیم « ادله نقلیه یقینی مفید دکلدر . خطابه قیلندندر ، عقل سمعه مرجح در » سوزی متأخرین امامی فخر رازیدن بری اظهار اولونمش ایدی .

ابوالمعالی نك شریعتده اعتمادی مسائل قطعیه ده اجماع ایله قیاس ، مسائل ظنییه ده تقلید ایدی . اصول دین مسائلنده غالب اولان خصوصی و اقیایان اولوندینی اوزره اجماع سمعی قطعی ایله قیاس عقلی قطعی اراسنده دوران ایدیویور ایدی . بو باده تامایله ابوالحسن البصری ایله برلشمش ، اشعری نك تقبیح ابتدکی طریق ایله ، وامثالی ایله احادیث صفاته معارض قالمش ایدی .

ابوالمعالی هم مذهب لرینه « اهل حق » دیور ایدی ، بوسوزده بیله اهل بدعتك روحی واردر . چونکه اهل سنت عندنده هیچ بر طائفه علی الاطلاق اهل حق اوله ماز ، علی الاطلاق اهل حق اولان ، ضلالت اوزره طویلانمایان مؤمنلردر ، علی الاطلاق حق اولان قولده الله و پیغمبر قولیدر [۴] .

متأخرین اشعریه عمومیتله ابوالمعالی طریقته سلوک ایتشلردر : شا کردی غزالی

[۱] کتاب العقل والنقل

[۲] منهاج السنه ، تسمیینه

[۳] اصول الدین

[۴] شیخ الاسلام الحرانی

طریقتهی استادیکنک « الارشاد » و « الشامل » ده کی کلامنه باغلا دی، بوکا ابوبکر باقلانیدن تلقی ایتدیکنی ده قاندى . ابو الفتح شهرستانی نك ماده کلامیه سی ده ابوالمعالی نك کلامندن ایدی . فخر رازی نك ماده کلامیه سی ابوالمعالی ایله ابو الفتح شهرستانی نك کلاملری ایدی . فخر رازی اشعریه حقه ده سوزلری ابوالمعالی نك کتابلرندن و ابوبکر باقلانی و امثالنك بعضی کلاملرندن اوکر نئمش ایدی . قاضی ابوبکر بن العربی اندلسدن قلقوب شرقه کلدی ابوالمعالی نك « الارشاد » ده کی طریقیتهی اخذ ایتدی [۷] ، مغریبلر بوتون ابوالمعالی طریقیتهی قبول ایتشلر ایدی . ابو حامد غزالی استاذندن آلدینی فیض سایه سنده « تهافت الفلاسفه » ی یازمش ، فخر رازی ده اسلوبده غزالی یی تعقیب ایتمش ایدی . شیخ اکبر محی الدین عربی فتوحاف مکیه نك اوائلنده « الارشاد » دن اخذ ایتدیکی عقیده یی یازمش ایدی . فیلسوف صوفی ابن سبعینک ماده سی ده « الارشاد » دن آئمش ایدی .

۴ — تعلیماتی

ابوالمعالی تقریر توحید و اثبات صفات کمال بابنده ابوبکر باقلانی نك، ابوبکر باقلانی ده ابو الحسن الاشعری نك، ابو الحسن الاشعری ده ابن کلابک دوننده ایدی . ابن کلاب ده ائمه مجتهد بن و سلفک دوننده قائلش ایدی . [۲] امام الحرمین ابوالمعالی بن الجونی کلامده طریقیتهی تئذیت و تعیین ایتدکن صوکر ا تعلیماتی اوکا بنا ایدی . قاضی ابوبکر باقلانی کئی انعکاس ادله یی ترویج ایتدی ، اصول منطقیه یه شدتله فارشی کلدی . مجردات مسئله سنه اسلافندن آیرلمادی ، باقلانی نك مقدمات کلامیه سی قبول ایتدی ، یالیکز جوهر فرد مسئله سنه ترده دوشدی ، حال مسئله سنده برحاله قلمادی روح مسئله سنده جمهور متکلمیندن آیرلدی ، فلاسفه ایله ده برلشمه دی ، کلام بحثنده اشتراك الفاضلی قبول ایتدی صفات خیریه مسئله سنه اسلافندن آیرلدی ، معتزله ایله بر اولدی . تنزیهاتک بیلنمه سی سمعیاته حصر ایتدی ، بقا و ظلمک مقدر الهی اولوب اولماسی مسئله لرنده ابوبکر باقلانی ایله ، مشیت و محبت و رؤیت

[۱] قاضی ابوبکر بن العربی (۵۴۳هـ) حفاظ حدیثدن اولوب مرتبه اجتهاده بالغ اولمش ایدی . علومده متبحر و متقن ایدی . اصول دین و اصول فقه و خلائیاتده امام ایدی . مملکتی اولان اشبیلیه یه عودتنده اندلسلر دن شرقه کیدوب کنلرک هپسندن زیاده علیه مجهز اوله رق عودت ایتمش ایدی .
[۲] شیخ الاسلام ابو العباس الحرافی

مسئله لرنده ابو الحسن الاشعری و ابو یعلی ایله [۱] برابر قالدی. رؤیت باریده حاصل اولان لذت مسئله سننده «ابن عقیل» [۲] موافق اولدی، نامتناهی ده تمیز بولونماماسی مسئله سننده حلیمی دن [۳] آیرمادی و بالتیجه «استرسال» نامیلله غریب بر شی چیقاردی. حسن و قبیح مسئله سننده اشعریه یه صادق قالدی، معجزه ایله نبوتک ثبوتی مسئله سننده جمهور متکلمیندن آیری دوشمدی، قدرت مسئله سننده اشعریلر دن آیرلدی، فلاسفه ایله، ابو الحسن البصری ایله برلشدی. ایمان مسئله سننده قسماً ابو الحسن الاشعری و باقلانی ایله برابر اولدی، قسماً حنفیلره میل ایتدی، مقلدک ایمانی مسئله سننده ینه باقلانی یه اویدی.

ابوالمعالی اصول فقهده واقفه و مصوبه مذهب لرینی براقدی، باقلانیدن آیرلدی، فقها ایله مطابق قالدی، تقلید خصوصاً جمهور دن آیرمادی، تالیقی قبول ایتدی. مصالح مرسله یی ترویج ایلهدی.

۱ - اصول دینده کی تعلیماتی :

۱ - انطاس اوله و اصول منطقی یی رد - ابوالمعالی بو ایکی ماده ده اسلاف دنن آیرمادی. دلیلی بولامانجه مدلولی نفی ایلهدی، تصر فائنده هیچ بر شیئی منطقه بنا ایتدی. بو ایکی ماده یی الفا ایدن شاگردی ابو حامد محمد غزالی ایدی [۴]

۲ - مجردات - ابوالمعالی مجردات مسئله سننده اسلاف یی بوشلامادی. اونلر کی مادیات عالم دن باشقه بر عالم قبول ایتدی. جسم اولمایان، جسم ایله قائم اولمایان بر ممکنک وار لغنی ضرورت عقل ایله نفی ایتدی.

۳ - مقدمات کلامیه - ابوالمعالی باقلانی نک مقدمات کلامیه اراسنه قویدینی «عرضک عرض ایله قائم اولماسی، عرضک ایکی زمانده قالماسی، جسمک بوتون اعراضی مستلزم اولماسی، بر شیئی قابل اولان شیئک اوشیدن وضدنن خالی اوله ماماسی» کی اصللری تمسایله قبول ایتدی، فقط جوهر فردک وار لغنده، ائمه معتزله دن ابو الحسن البصری یه

[۱] قاضی ابویعلی (۴۵۸) حنبلی اولوب مذهب احمد کندوسندن اشتهار ایتش ایدی. اکثر خصوصاً سننده باقلانی ایله برابر اولور ایدی.

[۲] ابوالوفاء بن عقیل (۴۱۳) حنبلی اولوب زماننده نک ایدی، معاصری ابو حامد غزالی یه بکزر ایدی.

[۳] ابو عبدالله الحلیمی (۴۰۳) ماوراء النهرده شافعیه شیخی ایدی، (۳۷۷) تاریخنده نيسابوره کلوب حدیث روایت ایتش ایدی.

[۴] فاکولته مجموعه سی بشنچی و آلتنجی صابی صحیفه ۱۴۷ - ۱۴۹

(۴۳۶) ؛ موافقتله شبهه دوشمش ، [۱] بوبابده فخر رازی ده بوایکیسنگ آردندن کیشمش ایدی .

حال بویه ایکن ابوالمعالی وبرطاقم متکلمین جوهر فردی اثبات خصوصنده اجماع ادعا ایدیورلر ؛ کلابیه ، هشامیه ، نجاریه ، ضارویه ، برچوق کرامیه کبی متکلمینک جوهر فردی انکارلرینی کورمه یورلرایدی . اوزواتک اجماع حکایه لری اصول دینی انجاق کلام کتابلرنده کوردکارندن ، کلام کتابلرینده ده جوهر فردجیلری بولدقلرندن نشأت ایش اولسه کر کدر .

ذکر اولونان ذواتک هراوچی اهل انظارک حاذقلرندن اولدقلری حالده جوهر فردده بعضاً توقف ایدرلر ، بعضاً جزمده بولونورلرایدی . بوایه دعوالرینه منافی کایره چونکه دعوالری شویله ایدی : « سویله دیکمز سوزلر قطعیدر ، برهان عقلیه مستنددر ، تناقضه تحملی یوقدر » .

ابوالمعالی وموافقلری « جوهر فردی ، تمائل اجسامی نفی وانکار ایتک ملحدلرک قولیدر » دیورلرایدی . چونکه حدوث عالم حقیقه سلوک ایتدکاری دلیلی اصل دین عد ایدیورلر ایدی و انعکاس ادله دستوری موجبجه بودلیلی ابطاله مؤدی اولان قول ملحد قولی اوله جق ایدی . [۲]

ابوالمعالی حدوث علمی صانع علمی بیلیمکه دلیل قیلور . حدوث عالم دلیلی ده دورت مقدمه یه باغلابور : ۱ - اعراض ، ۲ - اعراضک حدوثی ، ۳ - جوهرک اعراضدن خالی اولاماماسی . ۴ - اولی اولمایان حوادثک باطل اولماسی .

ابوالمعالی ینه انعکاس ادله دستوری موجبجه اعراضی انکار ایدنلری ، جوهرک اعراضدن خالی اوله جقی ، اولی اولمایان حوادثک وارلقی جائز کورنلری ملحد کورنور . یونان فیلسوفنک اورتیه قویدینی « کمون وپروز » نظریه سفی رد ایدیور [۳]

۴ - مال - ابوهاشم جباتی ، ابوبکر باقلانی ، ابویعلی الحنبلی نک اثبات ایتدکاری حالی ابوالمعالی الارشاده قبول ایدیور ایدی . فقط دیکر برقولنه کوره اوندن رجوع ایدیور ، آخر عمرنده اشعری مذهبه دونیور وحقایق ایله قائم اولوب بو حقایقه تابع اولان حالی نفی ایله یور ایدی .

[۱] احمد بن تیمیة الحرانی

[۲] منهاج السنة

[۳] الارشاد

۵ — روح — ابوالمعالی روح مسئله سنده نظام ایله قدامه متکلمیندن برجماعتک قبول ایتدیکی نظریه بی اله الیور جمهور متکلمیندن اوزاق دوشیور: «روح جسم لطیفدر، محسوس اولان جسمک ارا رینه کیرمشدر، کل صوی نصل کله سرایت ایتمش ایسه روح ده بدنه اوله سرایت ایتمشدر، روح بدنه سرایت ایتدیکی مدتیجه جسد حال حیانه قالیر، روح بدنن آیریلنجه جسدده جان قالمازه عادت الهیه بویولده چاریدر.»

۶ — کلام — ابوالمعالی متکلمین ارا سنده اک زیاده کورولتی بی موجب اولان کلام بختنده اشعریه نیک قبول ایتدیکی کلام نفسی به قارشى «حرروفی کلامک مسمیانندن چیقارمشدر، کلامک حرروفه دلالتی مجاز قلمشدر» کبی واقع اولان اعتراضی نظر اعتباره آلهرق «کلام بالاشترک هم کلام نفسی به، هم اوکا دلالت ایدن کلام لفظی به اطلاق اولونور» دیش ایدی [۱].

روح ایله کلام بختنده یالکز فخر رازی ابوالمعالی به موافقت ایتمش ایدی.

۷ — صفات خبیه — ابوالمعالی قدامی اشعریه نیک «یدین، عینین، وجه» صفتلرینی قبول ایتدیکی تصریح ایتکله برابر صفات خبیه بی تأویل ایدیور [۲]، بو خصوصده ایکی مقدمه به دایانیور ایدی: ۱ — سمعه بو صفاتی قطعی اولهرق بیلدیرن برشی یوتدر. یعنی نصده یوق، اجماعده یوق. ۲ — قطع عملی ویا قطع نقلی اولمغسزین صفاتده سوز سویله مک ممنوعدر [۳].

ابوالمعالی صفات سبعة بی تأویلدن امتناع ایدیور، فلاسفه و معتزله به قارشى مدافعه ایدیور، فقط صفات خبیه بی اهل اثباته قارشى انکار ایدیور. ا کلاشیلور که علم واراده کبی صفات حقه کبی نصوص قطعی بویورده رحمت و غضب، یدکبی صفات حقه کبی نصوصی قطعی بویور، هرا یکی نوع صفات حقه کبی مضبوط بر فرق بویور ایدی.

فی الواقع ابوالمعالی صفات خبیه بی دلیل قطعی بولمادیقندن ناشی انکار ایدیور، انعکاس ادنه دستوری موجبجه صفات خبیه بی اور تادن قالدیریور ایدی.

حال بوکه بودستور باشده اک بویوک شا کردی ابو حامد محمد غزالی اولدینی خالد. متأخرین طرفلرندن ابطال ایدلدی. آرتیق امام الحرمین صفات خبیه بی انکار خصوصنده دستکی

[۱] ابن تیمیة

[۲] الارشاد

[۳] تسهینه

قلمادی . شوراسی اونودولماسون که متأخرین انعکاس ادله دستورینی انکار ایتمکله برابر صفات خبریه بی قبول ایتمش اولمادیلر، صفات خبریه بی انکار خصوصنده امام الحرمیندن ایبرلمادیلر . صفات فعلیه اختیاریه ، دیگر تعبییریله مشتمل باری به تعلق ایدن صفات فعلیه ذاتاً اهل سنت علم کلامنی وضع ایدن ابن کلاب البصری طرفدن انکار ایلمش ایدی؛ کلام نفسی ده اونک طرفدن احداث اولومش ، اشعری مذهبک رکفی صایلمش ایدی [۱] .

ابوالمعالی نک اورته به سوردیکی تأویل قانوننه یعنی «عقل ایله معلوم اولانی عدم تأویل ، معلوم اولمایانی تأویل» طریقه شویله بر محذور لازم کلیور : «رسول اکرم علیه الصلاة والسلام ابن کلاب ، ابوالحسن الاشعری ، ابن مجاهد ، ابوالحسن الباهلی ، ابوبکر الباقلانی کبی شیوخ متکلمین حکمنده طوتولویور» . انجاق اهل کلام بویله بر محذورک قوللرینه لازم کلدیکنی بیلمزلر ، بویله بر محذوری اصلاً التزام ایتمزلر . چونکه لازم قول قول دکیلدز . [۲]

۸ — تشریحات — ابوالمعالی «جناب حقت نقائصدن تزهیمی انجاق سمع ایله بیلمیر، یوقسا عقل ایله بیلمیز» دییور . فخر رازی ده بونی قبول ایدیور .

بو قول بک ضعفیدر . چونکه جناب حق شرعاً و عقلاً نقائصدن منزه دره ، عقلی نصل حیات ، علم ، قدرت ، اراده کبی صفات کمال ایله اتصافنه دلالت ایدیور ایسه بوصفاتک ضدلرینی نفیه ده او یله دلالت ایدر . کمال اثبات ، ضدینک نفینی مستلزم اولورده صفات کمال ایله او مناقض اولان شیئی ایدیلمیر ، نه کیم موت نفی اولونور ، چونکه حیات و علم صفتلرینه منافی دره . عجز نفی اولونور ، چونکه قدرت صفتنه منافیدر . بوتون کالات ایله متصف اولان ذات اجل واعلی هر بر نقائصدن منزه اولور [۳]

۹ — بقاء — ابوالمعالی بقا صفتنده ابوالحسن الاشعری و ابوعلی بن ابی موسی و سائرده ایله قاضی ابوبکر باقلانی و قاضی ابویعلی آراسنده وقوع بولان اختلاف و نزاعده ابوبکر باقلانی و ابویعلی طرفنده قالیور [۴] .

۱۰ — ظلمک مقرر اولوب اولماسی — بو عالمده واقع اولان ظلم قدرت الهیه ایله می واقعدر ، یوقسا اوکا قدرت الهیه تعلق ایتمزی؟ علماء دینی بک زیاده اشتغال ایدن بومسئله ده

[۱] تسمیینه

[۲] شیخ الاسلام ابوالعباس الحرانی

[۳] تسمیینه

[۴] الارشاد

ابوالمعالی ، ابو الحسن الأشعری و ابو بکر باقلانی به موافقت ایله طابعه قدرت باری نك تعلق ایتدیکنه قائل اولمش در .

قاضی ابویعلی ابوبکر باقلانی و ابوالمعالی ایله ؛ اوغلی قاضی ابو حازم جهور ایله برابر در : ظلم مقدور ، فقط جناب حق اوندن منزه در [۱] .

۱۱ — مشیت و محبت — مشیت و یا اراده ایله محبت اراسنده فرق وارمیدر؟ یوقسه یوقیدر؟ یوبابده متکلمین اراسنده اختلاف اولومشدر. ابو الحسن الأشعری هر ایکی قولی قدری اثبات ایدن اهل سنتدن حکایه ایتدکن صوکر ا فرق اولمدیغنی اختیار ایدیور. ابوالمعالی « الك اول فرقی قالدیروب هر ایکینسی بر طوتان ابو الحسن الأشعریدر » دیمکله برابر ابو الحسن الأشعری به موافقت ایدیور ، فقط ابو الحسن الأشعری « الموجز » ده سلیمان بن حردن ، ابن کلابدن ، کرایسی دن ، داود بن علیدن محبت ایله مشیت آراسنده بر فرق بولونمادیغنی حکایه ایدیور . بو حوالده ابو الحسن الأشعری بو قولده ابوالمعالی نك دیدیکی کبی سابق دکیلدر . سلف ، اهل حدیث و فقها ، متکلمین اهل سنتک پک چوغنی ، کرامیه عندلرنده مشیت ایله محبت اراسنده فرق واردر که ابو الحسن الأشعری نك دیکر قولی ده بودر . ابن الجوزی بو قولده اعتماد ایدیور [۲] .

مشیت ایله محبت اراسنده فرق قالمایجه بر محدود عظیم چیقور : مشیت ایله واقع اولان عصیانر کولکلردن تامایله الله راضی اولویور ، اونلری سهویور ، مشیت تعلق ایتمه یوب واقع اولمایان طاعتلر ، ایولکلردن الله راضی اولمایور ، اونلری سهو مه یور ، فقط آنفا بیان اولوندیغنی اوزره لازم قول ، قول دکیلدر .

۱۲ — رؤیت — هر موجودک کورولمه سی و یا حواس خمس ایله حس اولونماسی جائز اولماسی نظریه سنی ابو الحسن الأشعری قبول ایتمش ایدی . ابوالمعالی ده معاصر لرندن ابویعلی الفراءده یوبابده اشعری ایله برابر یورومشدر . فقط ابن کلاب [۳] ، ابن الزاغونی و سائر ائمه انظار هر موجودک دکیل ، بلکه وقائم بنفسه اولان هر موجودک کورولمه سی و یا احساس اولونماسی جائز اولماسی نظریه سنی مدافعه ایتمشلر ایدی . راجح اولان مذهب بودر [۴] .

[۱] فاکولته مجموعه سی صابی ، ۶ ، ۷ ، ص ، ۱۶

[۲] الارشاد ، تسعینی ، منهاج السنة

[۳] ابوالمعالی الارشادده ابن کلابی ، « اصحاب زدن » دیمکله اشعریدن آبری کوسترمیور .

[۴] شیخ الاسلام الحرانی

۱۳ — رؤیت با برجه لذت — یوم قیامتہ جناب باری بہ نظر انسانندہ بر لذت حاصل اولماسی مسائل اختلافیہ دن ایدی ، بومسئلہ رؤیت باری نک فرعی اولغله جہیمہ ومعتزلہ بوکا یا قلاشماہ جقلر ، یالیکز مسئلہ رؤیت باری بی تجویز ایدنلر اراسنندہ دوران ایدہ جک ایدی .

ابوالمعالی ایلہ ابن عقیل الحنبلی نظر ایلہ لذت حاصل اوله جغنی قبول ایتدیورلر [۱] . ابو حامد محمد غزالی بوبادہ استادیہ قارشی کلہ رک « احياء العلوم » ده « لذت ، دنیاہ ذکر ایلہ حاصل اولان لذت کبی در ، شوقادارکہ بولنلر اکلدر » دیور . علماء حدیث وسنت لذتک وقوع بولہ جغنی بیان ایدیورلر [۲] . نورک فیلسوفی قوجہ داهی ابونصر فارابی لذتی قبول ایدیور [۳] .

ابوالمعالی بویکی مسئلہ بی مسلك متکلمین اوزرہ
 یازدینی « البرهان » ده موضوع بحث ایتدیورلر
 بوجهت مؤلفاتی فصلندہ ایضاح اولونہ جق .

۱۴ — نانتاھی ده تمییز بولونماسی

۱۵ — استمرار

۱۶ — حسن و قبح — ابوالمعالی احکام افعالک انجاق شرع جہتندن تلخیصی اهل حقک اصولندن صایور ، تحسین وتقییح عقلی بی نفی ایدیور بواصل ایلہ اهل حقک شرعہ تعظیم واتباع ایتدیورلر اورنایہ قویور [۴] .

حال بوکہ بواصل ، اسلامده محدث بر اصلدر ، سلف امتدن هیچ بری عقلی اهل ایدہ رک تحسین وتقییح ایدہ من « ویا » بر فعلک حسن وقبحی عقل ایلہ بیانہ من « دیمہ من ایدی . بواصل تمامیلہ اشعر بہ نک اصلی در . امتک بر چوغنی ، خصوصیلہ خفیه ، حدیث وسنت وفقہ علماسی بواصله مخالفدر . حتی بر طاقلمری بواصل اشعری نک احداث ایتدیکی بدعتلردن بیلہ صایمشلر ایدی . اشعریلر بوبادہ بر حجت قائمہ کوستره مه مشلردر .

۱۷ — معجزه ایله نپونی آیات — ابوالمعالی بوبادہ جمهور متکلمین کبی نبوتہ عائد اولان علمک انجاق معجزه ایلہ حاصل اولدیغنه قائلدر . شاگردی ابو حامد غزالی بومسئلہ ده

[۱] منهاج السنه

[۲] اسألك لذة النظر الى وجهك والشوق الى لقاءك . الحديث - رواه النسائي

[۳] فصوص الحکمة ۲۰-۳۵

[۴] الارشاد

استاندن آیرلشدرد، ابوالمعالی معجزه نك صدق نبوته دلالتی کیفیتنده سلوك اولونان درت طریقندن ، ابوبکر باقلانی عندنده معتبر اولان طریقته سلوك ایتمش در [۱] .

۱۸ — قدرت — ابوالمعالی افعال بشریچئنده برنوع ایجابیه مسلکینه سلوك ایدیور، تورک فیلسوفی ابونصر فارابی یه یاقلاشیور ایدی. بومسلک موجبجه بشردن صادر اولان افعال انجاق بشرک قدرت واراده سیله ، بلا اختیار ، بالایجاب صادر اولور [۲] .

۱۹ — ایمانه

۱ — ابوالمعالی ایمانک حقیق مسئله سنده ابوبکر الباقلانی ایله برابر قالیور ، « الارشاد » ده « حقیقت ایمان تصدیقندن عبارتدر ، تصدیق ایسه کلام نفسی در ، فقط عام ایله ثابت اولور » دیور. بوبابده ابوالحسن الاشعریدن ایکی قول واردرد: ۱ — « تصدیق معرفندن عبارتدر » ۲ — « تصدیق کلام نفسی در ، معرفتی متضمندر . برنجی قول جهم بن صفوانک ، ایکسجی قول ابوبکر الباقلانی ایله ابوالمعالی بن الجونی نك قولیدره. « الارشاد » شارحی ابوالقاسم الانصاری « تصدیق اصحابمزك مذهبی در » دیور .

ب — ابوالمعالی نك ایمانک آرتوب ا کسيلمه سی مسئله سنده حنفیه یه میل ایدیور. « الارشاد » ده ایمانک آرتوب ا کسيلمه سی شویله ایضاح ایله یور: « ایمان تصدیق دن عبارت ایسه آرتماز ا کسيلمز ، فقط طاعته حمل اولونورسه طاعت ایله آرتار ، معصیت ایله ا کسيلمز . »

۷ — استئنا « ان شاء الله » دیمک اولوب ایمانده ذکر اولنوب اولونماماسی حقتده اختلاف واردرد. حنفیه استئنانی ذکر ایتمز ، « استئنا شکه دلالت ایدر ، حکمی بوزار . استئنا تعلیق در ، تعلیق تحقق ایدر جک برشیده متصوردر یوقسا ماضیده وحالده اولدینی کبی تحقق ایدن شیده متصور دیکلدر» دعوالرینی قبول ایدر. اهل حدیث ایسه ان شاء الله لفظی ایمانه مقرون قیلار . ابوالحسن الاشعوی ، ابن فورک ، ابوسهل الصعلوکی ایمانده استئنانی ذکر ایدر لکه عامه شافعیه نك مذهبی بودر . ابن مجاهد ، ابوبکر باقلانی ، ابو اسحاق اسقرائینی بومسئله ده حنفیلر ایله برله شیورلر .

ابوالمعالی بوجئنده ینه حنفیه یه میل ایدیور ، الارشادده شویله دیور: « ایمان فی الحال نابتدر ، قطعاً اونده شبهه یوقدر . فقط فوزونجانه علم اولان ایمان ایمان موافقادر

[۱] تسمینه

[۲] الارشاد

سلف اوئی اعتبار ایدرک مشیتہ مقرون قیلمشدر . یوقسا ایمان ناجزده شبهه قصد ایتماشدر » [۹] .

فی الواقع استننا مسئله سنده کی نزاع ابوالمعالی نک دیدیکی کبی اعتبار ایدرہ حقیقی دکیلدر .
۴۰ — فقہیہ ابوالمعالی مقلدک ایمانی صحیح کورمه یور ، بو باده ابوبکر باقلانی ،
ابواسحاق اسفرائیثیہ موافقت ایدیور ، ابوالحسن الاشعری نک مشهور اولان مذهبی ده بویله در
أمة اربعه یه کوره داها دوغروسى جمهوره کوره مقلدک ایمانی صحیحدر .

ابوالقاسم القشیری یه کوره ابوالحسن الاشعری نک مذهبی ده بویله در ، مشهور اولان قول
اوکا اسناد اولوتمشدر [۴]

۲۱ — علم — علمک تعریفی خصوصنده متکلمین بر دورلو او یو باشاما یورلر .
ابوالحسن الاشعری ، ابوبکر باقلانی ، ابن فورک ، فیخر رازی آیری آیری تعریفلرده بولنیورلر .
ابوالمعالی ایله شا کردی ابو حامد غزالی بو اختلافلر آراسنده « علمک تعریفی یوقدره دیوب
آرادن چیقیورلر . جمهور متکلمین عندنده علم عالم ایله معلوم آراسنده بر نسبت دره او ایله بر
صفتدر که کندیسيله قائم اولدینی ذاته اوصفت سببی ایله معلوم ومدرک اولان شی منجلی
اولور . ابوالمعالی « ورقات » ده عام معلومی اولدینی کبی بیلمک ؛ جهل یعنی جهل مرکب
برشی اولدیغنک خلاقی تصور ایتمک دییه ایضاح ایدیور .

۲۲ — عقل — عقلک تعریفی خصوصنده متفکرین اسلامیه آراسنده اختلاف واردر .
ابوالمعالی « الارشاد » ده « عقل بر معنادر که اونکله علم وبوتون ذی حیات اولان ذاته عائد
صفات ادراک اولونور » دیور ، شا کردی ابوالقاسم الانصاری بوکا مخالفت ایدرک محققین
متکلمین مذهبی طوتیور ، « عقل علمدن عبارتدر » دعواسنی التزام ایدیور .

ب — اصول فقہیہ کی تعلیماتی :

ابوالمعالی مسالک متکلمین اوزره یازیلان اصول فقہیہ ده پک یوکسک بر مقام
احراز ایتمش ایدی ، « البرهان » ی ارکان اربعه دن بری ایدی . [۳] اشعریه ایچنده اک
اول متکلمین مسلکی اوزرنده اصول فقہ یازان ابوالمعالی ایدی . ابوالمعالی بو مسلکی
[۱] ایمان موافقات حیاتک صوکنده ، آخرتک ایلك منزلنده کی ایماندر ، ایمان ناجز فی الحال
اولان ایماندر .

[۲] طبقات کبری

[۳] مجموعه ، صابی ، ۵ ، ۶ ، صحیفه ، ۱۶۷

التزامده معتزله اصولیینته ، عبدالجبار همدانی ایله ابوالحسین البصری به موافقت ایدیور ایدی . علم کلامده یوکسک اولانلر اصول فقیهده کندی مساکلرینه اویغون بر طرز تعقیب ایده جکلر ، فروع فقهدن تجرید ایله الدن کلدیکی قادر استدلال عقلی طریقته مائل اوله جقلر ایدی ؛ ابوالمعالی ایله غزالی ده بو طرز تعیب ایتشلر ایدی .

ابوالمعالی نك اصول فقیهده نظر دقتی جالب اولان بعضی عملیاتی بوراده ذکر ایده جکلر .
 ۱ — منصوص اولمایان احکام دینیده بیغمبریمزک « علیه الصلاة والسلام » اجتهادی جائز اولوب اولماسی مسئله سنده ابوبکر باقلانی توقف ایدیور ، هیچ برشی کس دیوروب آتما یور ایدی .

ابوالمعالی بومذهبه ابوبکر باقلانی به ، واقفه طریقته سلوک ایتدی . شافعی مذهبه فقها طریقته میل ایتدی [۱] بو طریقته کوره بیغمبر ذیشان بر حادنه ظهورندن اصلو حیه منتظر اولمق سزین اجتهاد ایدر ایدی . حنفیه جه مختار اولان مذهبه کوره وحیه انتظار شرطدر .

ابوحامد غزالی بومسئله ده استاذینی براقش ، ابوبکر باقلانی طریقتی طوتمش ایدی .
 ۳ — « احکام فرعیده هر مجتهد مصیب میدر ؟ حق متعدد میدر ؟ یوقسا مجتهد بعضاً مخطی و بعضاً مصیب می اولور ، حق بر میدر ؟ » مسئله سنده قاضی ابوبکر باقلانی برنجی رأیی التزام ایدیور ، مصوبه طریقتی طو تیور ایدی .

ابوالمعالی بومسئله ده ینه ابوبکر باقلانی ، مصوبه طریقتی طو تیور ؛ شافعی مذهبه ، مخطئه طریقتی طو تیور ، « اصابت ایدن ایکی ، خطا ایدن برأجر آلیر » دیور ، اصولده هر مجتهدک مصیب اولدیغی رد ایدیور [۲] .

مخطئه جناب حق عندنده واقعه حقنده بر حکم معین بولوندیغنده اتفاق ایتد کدن سوکرا اکا دلیل بولونوب بولونماماسی خصوصنده اختلاف ایدیور لر . رأی راجحه کوره او حکمه دلیل نصب اولونمشدر ، کیم که دلیل ظفریاب اولور ایسه مصیب اولور ، کیم طاقتی صرف ایتد کدن سوکرا دلیل ظفریاب اوله مازسه اجتهادندن دولایی مثاب اولور ، خطا سندن دولایی عفو اولونور . محصولده بورأی بوتون فقهانک قولیدر دینیور ، اصحاب ابی حنفیه ده بورأیی تصریح ایدیور لر .

[۱] تسعینیه

[۲] ورقات و شرحی

۳ — اصول دینده تقلیدک ممنوعیتی خصوصنده ابوالمعالی جمهور ایله برابردر، جمهوردن ایریلانلری حنابله دییه کوسته ریور. فقط اصابت ایده مه یور، چونکه ابن الحاجب جمهوردن آیریلانی (۶۴۶) یالکز بصره. قاضیسی عبدالله بن الحسین البصری پی کوسته ریور [۱] ابوالعباس احمد بن ادیس القرانی (۶۸۴) « بن مسئله پی حنبیلردن صوردم اولر، مذهب مشهور من تقلیدی منع در » جوابنده بولوندیلم [۲] دیور. استاذ ابواسحاق اسفراینی یالکز اهل ظاهری کوسته ریور.

۴ — فروع فقهده تقلیدک جواز وعدم جوازی حقنده اختلاف وارد. مالک و جمهور فقهانک مذهبنه کوره اجتهاد واجب، تقلید باطل در [۳] دیگر بفرقه یه کوره تقلید، عامی یه واجب، مجتهده حرام در [۴]

ابوالمعالی مسائل ظنیده تقلیدی قبول ایدیور، نته کیم « البرهان » شافی حقنده « اعرف خلیقه الله باصول الشرع واضبطهم لها » دیمکله مشارالهی دیگر اماملره تقدیم ایدیور. کندیکنده تقلیدی تعین ایدیور [۵]، فروع فقهده تقلیدی جائز کورنلر عندنده تلفیق مسئله سی حادث اولمدر. تلفیق ایکی مذهبی بریره کتیره رک عمل ایتمک دیمکدر. تلفیق عینی حادثده اولور ایسه بالاتفاق ممنوعدر، اکلنجه او یوندر، مثلا عینی ایله بر نمازده طهارت کاب خصوصنده امام مالک، باشنک بر مقدارینی مسح خصوصنده امام شافی یه تقلید خلط مذهبدر، تلاعبدر، بالطبع ممنوعدر. فقط ایکی حادثده اولان تلفیقده مقلد یا معین بر مذهبی التزام ایدر ویا التزام ایتمز، مقلد معین بر مذهبی التزام ایتمزه مختار اولان مذهبه کوره تلفیق جائز اولور. مقلد بر مذهب معینی التزام ایدیورسه او مذهب اوزره استمرار لازم ایسهده بعضی مسئلهده اصح اولان مذهبه کوره استمرار لازم دیکلدر [۶]، عوامک مذهبی بودر. انسانه مذهب معینی التزام واجب دیکلدر. مقلد امامنک مذهبنه مخالف صورتده عمل ایده بیلیر، انجاق بری برینه تعلق ایتمه ین حادثده ایکی ضد امر ایله عمل ایدر.

[۱] مختصر المنتهی

[۲] تنقیح النصول

[۳] ابوالعباس القرانی

[۴] محمد الشوکانی

[۵] البرهان شرحی الانباری

[۶] التقرير والتجیر

ابوالمعالی بو مسئله دن ده بحث ایدیور ، « حادته نك حدوئندن اول دیگر بر مذهبه انتقال جائز ایسه ده حادنه حدوئ ایتدکن صوکر ا انتقال جائز دکیلدرد . دیورده بورایه مخالفت ایدنلرده واردرد . حتی عملدن صوکر ایله تقلیدی جائز کورمشلردرد . مثلاً کندی مذهبی اوزره صلاتی صحیح ظن ایدر ، صوکر ا کلار که مذهبه کوره صلات باطل اولمشدر . اگر باشقا بر مذهبه کوره صلاتی صحیح اولور ایسه او مذهب امامنه تقلید ایدر ، امام ابو یوسفدن بویله بر مسئله منقولدر [۱] .

هر مذهبک اهوتی ، اخفی اختیار ایتک ، رخصتری تتبع ایله مک ابن سیر یجدن صوکر ا شافیه ریاستی احراز ایدن ابواسحاق المروزی (۳۴۰) به کوره جائز دکیل ایسه ده ، شافیه نك اصحاب وجوهندن ابن ابی هریره (۳۴۰) به کوره جائز در .

۵ — امتنع طرح ویا مصلحت مرسله — شرعاً اعتباری ویا الغاسی معلوم اولمایان مصلحتک حجت اولماسنی ابوالمعالی نك « البرهان » ده بیاننه کوره امام مالک علی الاطلاق حجت اولدیغنی قبول ایدیور ، ابوالمعالی ایسه مصلحت مرسله ایله عملی علی الاطلاق قبول ایتدیور ، بلکه شرعاً معتبر اولان مصلحتره مشابه اولماسنی شرط قیلور . حتی غلبه ظن ایله اقضا ایتدیکی مصلحتلردن ناشی بر مسند اولماسده اخذ مالی وقتلی حلال عد ایدیور .

شاگردی ابو حامد محمد غزالی بو مسئله ده استادندن ایریلیور ، مصلحتک ضروری ، کلی ، قطعی اولماسنی شرط ایدیور [۲] .

ابوالمعالی « شافی ایله اصحاب ابی حنیفه نك اعظمی اصول ایله مشهود اولان مصالح معتبره ملایم اولق شرطیله مصالح مرسله ایله احکامی تعلیق ایدر لر ، اداسنده بولنیور [۳] . فقط ائمه حنیفه جه مختار اولان مذهبه کوره مصالح مرسله علی الاطلاق حجت دکیلدرد .

۶ — ترجیح — بعض کره ایکی قیاس آره سنده تعارض واقع اولورده هر حالده برینی ترجیح اقضا ایدر . متعارض اولان قیاسلرده ترجیح درلو درلودر ، علت حسبیله اولان ترجیح مختلف صورتده در . علت متعدیه ایله اولان تعلیل ، علت قاصره ایله اولان تعلیله

[۱] فنیة

[۲] ضروری اولان مصلحتلر بشدر . حفظ نفس ، حفظ دین ، حفظ مال ، حفظ عقل ، حفظ نسل ، قطعی اولان مصلحتلر کندیسند . مصلحتک حاصل اولماسنده جزم حاصل اولانلردرد . کلی اولان مصلحتلر طامه مسلینه فائده سی اولان مصلحتلردرد .

[۳] البرهان

مرجع اولدینی کبی فروعی دها چوق اولان علت متعدیه فروعی دها آز اولان علت متعدیه ترجیح اولونور .
 ابوالمعالی فروعی دها چوق اولان علت متعدیه فروعی دها آز اولان علت متعدیه
 ترجیح اتمه یور [۱] .

۵ — مؤلفائی

امام الحرمین ابوالمعالی بن الجوینی نك اثرلری پك چوق ایدی ، اولجه کندیسندن دها عالم کلدیکی حالد اونك قادر اثر میدانه کتیرمه مشلرایدی . ابوالمعالی نك اثرلری ابوبکر باقلانی نك اثرلری کبی نادر بولونیور . مع التأسف هیچ بر اثری طبع اولونمامشور .
 ابوالمعالی نك بیله بیلدیکمز اثرلینی اوج زمره ده بیان ایده جکمز .

۱ — کلام زمره سی :

۱ — شامل — ابوالمعالی نك اول یازدینی معظم اثری بودر ، کلامده کی طریقتی محتویدر ، بش جلد اوزره یازلمشدر . ابوالمعالی « شامل » ده حسین بن المنصور الحلاج وابو طاهر سلیمان الجنابی القرمطی ایله کیله ودمنه صاحبی « ابن المقفع » ک افساد ممالک خصوصنده اجتماع ایتدکلرینی وبوامل اوغورنده « ابن المقفع » ک تور کستانه کیتدیکنی یازیور ، تاریخ اعتباریه برطاقم خطالری محنوی اولان بوسوزده هر حالده برانحراف اوله جق . شو قادار که ابوالمعالی نك حلاجک علمنده اولدینی ثابت اولوبور [۲]

کوپریلی کتبخانه سنده ۸۲۶ نومرده یازمه ناقص بر نسخه سی مقیددر .

۲ — « اورشاد » — « شامل » دن صوکر ا یازدینی مهم اثریدر . « شامل » ک مختصری در . « الارشاد » ده ، تصریح ایتدیکی وجهله اصول مسائلی ، قواطع دلائلی ، مسائل اجتهادی بی مسائل عقلیه دن تمیز و تفریقی التزام اتمکله مذکور اثر موافق لری نك سالک اولدینی ادله کلامیه نك عیوتی متضمن در . بوندن ناشی متأخرینک زبوری ، دائم الده ایدیه جک برکتابی ، مرجع و مأخذی اولمش ایدی . « الارشاد » کلامده طریقتنک اصلنی تشکیل ایدر . ابوالمعالی « الارشاد » ی بابله ، بابلری فصللرده آیریور ، احکام نظر ایله حقیقت علمی ایلك اول تدقیق ایدیور ، صوکر اساسه کیریشیور .

[۱] علم خلاف

[۲] ابن خلکان

«الارشاد» ی شا کردی ابوالقاسم الانصاری ایله مشهور مارزی شرح ایتشلردر، باشقه شرحلرده واردر.

«الارشاد» ک یازمه ونقیس برنسخهسی راغب پاشا کتبخانهسنده (۷۲۱) نومورده مقیددر. ایاصوفیه کتبخانهسنده [۲۱۲۸] دوده یازمه برنسخهده قید اولونمشدر. عقیده برهانیه الارشاددن مختصردر.

۳ — عقیده نظامیه — ابوالمعالی اک صوکرک وزیر نظام الملک نامنه برساله قلمه آلبور، فقط بوراده «الشامل» ایله «الارشاد» طریقینه مخالف برطریق اوزره یوربور. «الشامل» ایله «الارشاد» ابو حنیفه، شافعی، مالک، لیث، سفیان کئی ائمه دین دینیکی ذواتک ذم ایتدکاری علم کلامک اصولی ایدی. فقط صوگ دمنده یازدینی بورسالهده سلف وائمه دینه مخالف اولان کلامندن رجوع ایدیور ایدی.

عقیده نظامیهده شیمیدیکی قادار سلوک ایتدیکی تأویلی، «الارشاد» طریقنی براقیور، حقه تفویضی التزام ایله صفات خبریهنی تأویلی حرام قیلدور، سلفه اویویور، اهل اعتزال طریقندن واز کچور، بوکاده شویله بر سبب کوسته ریور: «اجماع امتک حجت اولدینی دلیل قطعی ایله ثابتدر. اکر ظواهری تأویل امر قطعی اولسیدی سلف فروع فقهیه یابدقلمی اهتمامدن زیاده ظواهری تأویله اهتمام ایدرلرایدی. صحابه کزین وتابعین عصرنده تأویل بولونماجنجه عدم تأویله اتباع ایتک لازمدر» [۱]

ابوالمعالی یالیکیز تأویلی منع ایتمکه قالمادی، قدرت بختنده «الارشاد» طریقندن واز کچدی، فلاسفه، یولنی، ابوالحسین البصری کیدیشنی براقدی، باشقا بر یول طوتدی: فعل بشر اذن باری ایله قدرت بشرک تأثیر آلتنده صادر اولور، بشر مجرد مشیتی ایله فعلنده مستقل دیکلدر، انجاق جناب حق دیله دیکی وقتده اذن سبحانیسیله بشرک قدرتی مؤثر اولور» [۲]

بو طریق شا کردی ابو حامد محمد غزالی طرفندن اخذ اولونمشدر. ابن عساکره کوره اشعری نک قولی، ابراهیم کوراتی به کوره ابواسحاق اسفرائینی نک قولی ده بویولده دره قاضی ضد موافقده ابواسحاق اسفرائینی نک قولی هم قدرت بشرک، هم قدرت خالقک آیری آیری تأثیرله اولدیغنی مجمل بر صورتده بیان ایدیور که مشهور اولان قولی بودر.

[۱] شیخ الاسلام ابوالعباس الحرانی، جلاء العینین فی محاکمة الاحمدین

[۲] سفارینی

ب — اصول فقه زمره سی :

۱ — البرهان — مسلك متكلمين اوزره يازيلان اصول فقه كتابلرينك ارکان اربعه سندن بری در [۱]. ابوالمعالی «البرهان» ی غریب براسلوبده یازمغله اوکا «لفزالامة» دینمش، امت اراسنده بیلمه حه عد اولونمش ایدی. چونکه «البرهان» ده برچوق کوچ مسئله لر وار ایدی که هیچ بری اشکال دن قورتولامایور ایدی. ابوالمعالی «البرهان» ده برطاقم اختیارات اختراع ایتمش، بعضی تحقیقاتده منفرد قالمش ایدی. خلاصه «البرهان» بر اثر مبتکر — Original ایدی .

غریبدرکه هم مذهبی اولان شافعیلر «البرهان» ی شرحه تشبث ایتدکلری حالده مالکیلر ازان جمله ابو عبدالله المازری، ابوالحسن بن الانباری [۲] شریف ابویحیی المغربی «البرهان» ی شرح ایتشلر ایدی [۳]. سبکینک بیانسه کوره باشده مارزی اولدینی حالده هراوج شارح ابوالمعالی به یوکلهدنجه یوکلهدنورلر، ابوالمعالی نک ابوالحسن الاشعری به مخالفتی اصلا عفو ایتمه یورلر ایدی. فطرتاً استقلال افکار صاحبی، تقلید دنیلهن اسارت زنجیرینک بی امان دشمنی اولان ابوالمعالی حقنده «اشعربلک ایله مقید دکادر، اولو اورتا نظر واجتهادینه تابع در» دیبه رک کویا ذم و تقییدده بولونیورلر .

بویله برسوز حاذق، منصف، افکارنده مستقل، تقلیددن پک محبت برمتفکر حقنده طعن و تشنیهی موجب دکیل در بلکه تقدیرلره لایق در .

ابوالمعالی مغربلرک فروع فقهده امامی اولان امام مالک بن انسده ایلمیشور ایدی. فی الواقع مغربلر ابوالمعالی نک علوقدرینی بیلدیورلر ایدی. علم کلامده انجاق ابوالمعالی نک کتابلرینه، «الشامل» «الارشاد» «قصر نظر ایله دیگر ائمه کلامیه نک کتابلرندن صرف نظر ایله مشلر ایدی. حال بویله ایکن ابوالمعالی استقلال افکار نتیجه سنده «استصلاح ویا مصالح مرسله» کبی بعضی مسائله امام مالکه اعتراض ایدیور ایدی، بالطبع شارحلر یونی جوابسز بر اقایورلر ایدی .

شارح مارزی «نه اولیدی!» «البرهان» ده «استرسال» ی کوز یا شلرم ایله سیلمش اولدیم؛ ابوالمعالی نک عقائد اسلامیه ده مدافعه، حقایق اسلامیهی کوزل کوزل عبارده لر ایله افاده

[۱] فاکولته مجموعه سی بشنجه والتنجی صابی، صحیفه، ۱۶۷

[۲] ولی الدین افندی کتبخانه سنده ۹۶۳ نوسروده یازمه بر جلد ثانیسی مقیددر، [۶۲۸]

تاریخنده یازمشدر .

[۳] مالکیلرک اهل کلامی اشعریه مذهبنده در .

خصوصندہ ؛ علمانک کیزلہ دیکھی اسراری اظہار بابتہ آثار جلیلیہ سی واردہ . نہ چارہ کہ
 الک نہایت فنون فلسفیہ یہ ظالمشدر « کئی سوزلری اولو اورتا صرف ایتدکنن صوکر
 » اکر مسلمانلر برکیمسہ نیک « استرسال » ی اظہار ایتدیکنی بیلسہ لرایدی اوندن ایلشیکارینی
 کسرلر، اونی جماعت مسلمیندن چیقاریر لرایدی « دیہرک طعن وتشنیع خصوصندہ بوقادار
 براتہام التہ آلیور .

فی الواقع استرسال مسئلہ سی برطاقم علمایی علیہ چہ ویرمش ، ابوالقاسم القشیری نیک
 بوندن ناشی قطع الفت ایتدیکنی دہ روایت اولونمش ایدی .

شارح مارزی فرط ذکاسیلہ برابر ابوالمعالی نیک مقصدینی آکلامایہرق استرسالی
 « علم باری قدیمک جزئیات مادہ یہ یہ عدم تعلق » دیہ تفسیر ایتدیکنندن طعن وتشنیی
 آرتیرمش ایدی . دیگر شارحلر دہ مارزی کئی بو مسئلہ بی دیلارینہ دولامشیر ایدی .
 حال بوکہ بومسئلہ او وقتلر متکلمین ایلہ فلاسفہ اراستندہ شدتلی برصورتدہ نزاعی موجب
 اولیور ایدی . مسئلہ متکلمین عندندہ حل اولونمش ایدی . متکلمینی تمامیلہ تمثیل ایدن
 برذانک بوکا قائل اولماسی حقیقہ نیک مستبعد ، حتی مستحیل در . خصوصاً ابوالمعالی
 « الشامل » دہ علم باری نیک جزئیات مادہ یہ تعلق ایتدیکنی بالذات « البرهان » دہ نسخ بابتدہ
 جناب حنک ہر شئی علی التفصیل بیلدیکنی تصریح ایدیور ایدی . مارزی و آرقداشلرینہ
 بومسئلہ بی بیراقوب برهانک سوزلرینی آکلامغہ صرف ہمت ایتک ایسہ یاراشیر ایدی .

ابوالمعالی نیک شاگردلری ، خصوصیلہ خوفی ؛ ابو حامد غزالی ، ابوالقاسم الانصاری ،
 کیالہراسی کئی اعظم متکلمین ، کلامنی تدقیق وتبیح ایدن علمماء اشعریہ فلاسفہ نیک
 التزام ایتدکاری بومسئلہ بی ابوالمعالیدن نقل ایتدہ مشیر ایدیلر . نہ حاجت ابو حامد غزالی
 بومسئلہ دہ فلاسفہ بی تکفیرہ قادار واریور ایدی ، ارتیق ابوالمعالی « استرسال » ایلہ اصلا
 عام قدیمک جزئیات مادہ یہ عدم تعلق قصدا تیمہ جنک ایدی .

« استرسال » تجلیل اولونورسہ « نامتہایدہ تفصیل وتمیز یوقدرہ نامتہای حد ذاتندہ
 بکدیکنندن متمیز دیکلدر » اساسہ راجع ارلور .

ابوالمعالی بومسئلہ دہ منفرد دیکلدر . ماوراءالہر شافعیلرندن ابو عبد اللہ الحلیمی بوبابدہ
 ابوالمعالی ایلہ برابر در . شو قادار کہ حلیمی بوفکری بسیط برصورتدہ بیان ایتمش در .
 احتمالکہ ابوالمعالی حلیمیندن متأثر المشدر . ابوالمعالی بہ کورہ جواہر نامتہای بہ علم باری
 استرسال طریقہ تعلق ایدر . یعنی اللہک علمی نامتہای جوہر لہ شامل بر علم کلی ایلہ

تعلق ایدوب احادک بعضیسی بعضیسندن تمیز ایتمکسزین، تفصیله تعرض ایله مکسزین علمک بر اقیلیو برلمسی صورتیله اولور. نامتناهی غیر مفصل اولغله نامتناهی به علمده غیر مفصل اوله رق تعلق ایدر. ابوالمعالی عندنده اجناس منحصر در یوقسا غیر منحصر و نامتناهی دکیلدیر، اجناسک حقیقتلری متباین در .

ابوالمعالی البرهاندی نامتناهی نك غیر مفصل و غیر متمیز قبول ایتدیگی حالده «الشامل» ده بالعکس مفصل و متمیز اولدیغنی تصریح ایدیور که جهورک قولی بودر.

ابوالمعالی البرهاندی ابوبکر باقلانیدن نقللرده بولونیور . قیاسی حدیث معاذ ایله اثبات ایدیور . «حدیث معاذ صحاحده مدوندیر، صحیح متفق علیه در» دیور . شارح انباری «حدیث معاذ صحیح دکیلدیر، عرف ناسه کوره صحاحده یعنی صحیح بخاری و مسلمده ، موظماً مالکده یوقدر ؛ یالکز ترمذی مرسل اوله رق ذکر ایتشدیر » سوزیله انتقاد ایله یور [۱].

ابوالمعالی البرهاندی «حدودده قیاسی بور و تمدکری حالده فروعدی تناقضه دوشبورلر» دیهرک حنفیه بی رده قائلشیور . انباری حنفیه نامنه کوزل بر طرز ایله مدافعده بولونیور ، «فروعدی قیاس ایله دیکل، استحسان ایله اثبات ایدیورلر» دیهرک ابوالمعالی نك غفلت ایتدیکنی میدانه قویور .

۲ — ورقات - مختصر صورتده اصول مسائلی جامع دره ابوالمعالی باش طرفده « هذه ورقات » دیکله او نامی آمشدر . عمومک استفادسینه وضع اولونان یکانه اثری بودر . اون برنجی عصر هجری به قادر خدمتینه دوام اولونمشدر، پک چوق شرحلری واردیر، بومیانده حنفیه دن قاسم بن قطلوبغا (۷۸۹) نكده بر شرحی واردیر . برطاقم ذوات طرفلرندن نثر دن نظمه تحویل اولونمشدر ، محمد بن ابراهیم الیمنی (۱۰۸۵) نك نظمی پک کوزلدیر . اسعد افندی کتبخانه سنده (۷۷۵) نومروده شرحلریله برابر یازمه نسخه سی ، ولی الدین افندی کتبخانه سنده (۹۹۹) نومروده یازمه ایکی شرحی مقیددر .

۳ — تلخیص القریب - بوائز حقیقده مع التأسف معلومات ایدینه مدم .

ج — فقه زمره سی :

۱ — نراهة المطالب فی رراهة المذهب - ابوالمعالی نك تصنیفنده اهمیت و یردیگی شی مذهب

(۱) فی الواقع امام الناقدین شمس الدین ذهبی حدیث معاذ حقیقده «صحت نه کزرا؛ حدیث معاذ حارث بن عمرو اوزره دور ایدوب دور یور، حارث ایسه مجهوله» سوزیله انباری بی تأیید ایدیور.

شافعی به عائد تصنیف ایدی، ایسته بوکتایی نخبه عمری ایدی، مذهب شافعی حقیقه بر منلی یازلامش ایدی [۱]

ابوالمعالی «نهایة المطلب» ی مکده مجاورتی اثناسنده طوبلامش، نيسا بورده اتمام ایتمش، بعضی غرائب مسائلی ده درج ایله مش ایدی. «نهایة المطلب» نام قرق جلد ایدی. نهایه نك بعضی يرلنده «الایانه والعمده» صاحی ابوالقاسم المروزی (۲۶۱) به ایلیشیور ایدی. ابوالقاسم المروزی مشهور قفالک شاکردی و پدرینک شریکی ایدی، فی الواقع ابوالقاسم المروزی نقال ایدی، ابوالمعالی ایسه محقق عقلمه غالب برمدقق ایدی. اوکامبی «ابوالقاسم المروزی نك نقلنه اعتماد یوقدر» دیبور ایدی [۲] ابوالمعالی کوچوک ایکن ابوالقاسم المروزی نك درسندنه بولنمش، ابوالقاسم ابوالمعالی پی چوجق کورمکه آدرمامش ایدی. بو حال ابوالمعالیده برابز برافش ایتمش؛ نهایه ده بعضی مصنفلر بویله دیمش، بویله غلط ایله مش دبه علمنده بولونماسی بوندن ناشیدر دییانلر وارد [۳]. نهایه نك نهایتنده قفال المروزی نك استاذی ابوزید المروزی القاشانی نك بعضی مسائلی المشرر. لالهلی کتبخانه سنده (۱۲۳۵) نومروده جزء اولی، ایاصوفیه کتبخانه سنده ده (۱۵۰۰) نومروده دردنجی جلدی مقیددر.

۲ — مختصر النهایة — ابوالمعالی نهایه پی کندیسی ایچین اختصار ایدرک «مختصر النهایه» نامی ویرمش ایدی. مختصر النهایه حجم اعتباریله نهایه نك یاریسی قادر ایدی، فقط معنی اعتباریله اونک اوچ مثلندن داها چوق ایدی [۴]. ابن ابی عسرون (۵۷۵) نهایه پی ایدی جلدده اختصار ایتمش، ایدنه «صفوة المذهب من نهایة المطلب» دیمش در. ابن خلکانک تلخیص نهایة المطلب «دیدیکی اثر» بو مختصر اوله جق، شوقادار که بو اثرک اتمام ایدلمدیکی بیان اولونیور.

۳ — مغیث الظهور فی اضمحیاج الارواح — ابوالمعالی نك مذهب شافعی پی دیگر مذهبله ترجیح خصوصنده قلمه آلدینی برآردر. ذاتاً «البرهان» ده بو خصوصی تصریح ایدبور. ادوار فقهییه اعتباریله ابوالمعالی نك بولندینی دور، مذهب معینی مدافعه تعصبات

[۱] ابن خلکان، سبکی

[۲] سبکی

[۳] وفیات الاعیان

[۴] تاج الدین سبکی

مذهبه نك شیوعی دوری ایدی . ابوالمعالی کبی یوکسک نظر وفکر صاحبی بر ذات اودورک
تأثر معنویسی التنده ایشته بو اثری یازیور ایدی .
خدیویه کتبخانه سنده بر نسخسی بولوندی فهرستنده مقیدور .

۴ — غیاث الامم — بو اثر سیاست حکومت حقیقته دره . بونی رساله نظامیه کبی وزیر
غیاث الدین نظام الملک ایچین یازمش ایدی ، غالباً بوراده معاصر شافعیلردن ابوالحسن الماوردی
(۴۵۰) نك احکام سلطانیه سی مسالکنه سلوک ایتمشدر [۱] . احکام سلطانیه مطبوع
وغایت مشهور بر اثرده ، بالعکس غیاث الامم مطبوعه دکیل دره ، مشهورده .

۵ — ضوابط زمره سی :

۱ — غیة المسترشده به — ابوالمعالی نك خلاقیات حقیقته یازدیغی بر اثرده .
خلاقیات مذهب مختارندن شکی دفعه مذهب مخالفه شک القا ایدر بر علم دره ، اصول
فقهک اهمیت شعبه سی دره . اصول فقه کاسب ، خلاقیات مقصد حکمنده دره . خلاقیاتک واضعی
مشاهیر حقیقته دن قاضی ابو زیددبوسی (۴۳۲) دره . فی الواقع داها اول اختلافات
فقهی ذکر اولونمش ایسه ده خلاقیات قواعدی تأسس ایله بر علم اوله رق تدوین اولوناماش
ایدی . خلاقیات مجتهدلر اراسنده کی اختلافدن بحث ایدر ایدی . فقط مذاهب اربعه نك
تأسسندن صوکرما مذاهب اربعه علما اراسته منحصر قالدی . شوقادار که اکثریتله حقیقه
وشافعیه آراسنده شایع اولدی .

معاصر شافعیلردن بهیق نك خلاقیاتی ، ابواسحاق شیرازی نك تبصره سی ، ابوالمظفر
سمعی نك البرهانی ، حتی شاگردی غزالی نك المأخذی شهرت بولدیغی حالده امام الحرمینک
غیة المسترشده شهرت بولمامش ایدی .

§ - ۱ - ابن خلیکان « مدارک العقول » نامنده تامم بر اثریغی داها ذکر ایدیور ایسه ده
هانکی فیه عائد اولدیغی تصریح ایتمه یور . اسمنک دلالتی ایله علم کلامه عائد اولملی دره .
۲ — سبکی برده دیواتی ذکر ایدیور ، فقط ابوالمعالی دیوان ایله دکیل برهان ایله ،
اشعار ایله دکیل ارشاد ایله ابوالمعالیدر .

۶ - شاکردلری

امام الحرمینک شاکردلری بک چوق ایدی ، فقط خراسی دورت ذات ایدی : غزالی

الکلباء، الخوافی، ابوالقاسم الانصاری. ابوالمعالی ایلک اوج شاکردینی داها ممتاز طوتار ایدی. نیتہ کیم « الغزالی بحر مغرق والکیسا اسد مخرق والحوافی نار تحرق - التحقیق للحوافی والحدسیات للغزالی والبیان للکلباء » سوزلریله قدرلرینی اعلا ایتمش ایدی .

۱ — ابوہامد محمد الغزالی — ابوہامد غزالی استاذینک شہادتیی اوزرینہ بوغوجی بر دکنز ایدی . ذکا وفراستده هپسندن یوکسک ایدی . معانی دقیقہ نیک طالعجی ایدی . استادیی اونکله تمدح ایدر ایدی . داها استادیی زمانندہ مشاربالبنان اولمش ایدی، استادینک غبطه ایتدیکی بیلہ روایت اولونمش ایدی . استادندہ قید تقلید پک خفیف اولغله بو حال غزالیده کی فطرتی تحریک ایتدی ، چالیشدی استادینک علومنه وارث اولدی ، قیمتی تألیفاتده بولوندی ، « حجة الاسلام » عنواننه نائل اولدی .

ابوہامد غزالی باشلی باشنه تدقیقہ ذکر بر امام در . کلام تاریخندہ بویوک بر انقلاب یامش در . بارون قارا دوو ابن سینادن سوکرا غزالییی یازمش در . غزالی (۵۰۰) تاریخندہ مملکتی اولان طوسده ارتحال ایتمش در .

۲ — الکبالیہ راسی — ابوالحسن علی بن محمد الکیالیہ راسی غزالیدن سوکرا ابوالمعالی نیک یوکسک شاکردی ایدی . درسده معیدلرک رؤساسندن ایدی . اسنادینک شہادتیی اوزره عبارہ وتقریرده غزالیدن زیادہ بیان صاحبی ایدی، یرتیجی بر آرسلان ایدی آنجق غزالیده کی سرعت بیان اونده یوق ایدی . مفردات امام احمدی انتقاد حقندہ ، اصول فقه حقندہ ، خلاقیات حقندہ اثرلری وارایدی .

کیالیہ راسی اسماعیلیہ باطنیہ مذهبی ایله اتہام اولونمش ایدی . (۵۰۴) تاریخندہ بغداد ومدرسہ نظامیہ سنہ مدرس ایکن ارتحال ایتدی .

۳ — ابوالمظفر الخوافی — ابوالمظفر احمد بن محمد الخوافی [۱] استاذینک شہادتیی اوزره یاقیجی بر آتش ایدی ، مسائلی تحقیق خصوصندہ ، مناظرہ ده هپسندن زیادہ موفق اولمش ایدی . کیجه ، کوندوز خواجه سنک یانندن آیرماز ایدی، استادیی اونک فصاحتنه حیران اولور، حسن مناظرہ سنہ شہادت ایدر، اونی فضل وکمال ایله توصیف ایلر ایدی . خوافی مناظرہ یه کیریشنجہ بر ارسلان کسبیلر ایدی . مخاصملرینی سکوتہ مجبور ایدر ایدی . اسنادینک صاعغلفندہ درسہ چیقمش ایدی ، خراسانک دیکر مشهور شہری اولان طوسہ قاضی تعیین اولونمش ایدی .

[۱] خواف نيسابور کویلرندن در .

۴ — ابوالقاسم انصاری — ابوالقاسم سلیمان بن ناصر الانصاری النیسابوری وقتنده کلام و اصول فقهده امام ایدی، عالم نحریر ایدی، زاهد و صوفی ایدی، معرفتی لسانک فوقنده ایدی، معنایی ظاهرندن چوق ایدی. استادینک « الارشاد » نی شرح ایتمکه شارح ارشاد دیه شهرت بولمش ایدی ایریجه یرده غنیه سی واردر ابوالفتح شهرستانی بی یتشدیره ن ابوالقاسم الانصاری در . (۵۹۲) تاریخنده ارتحال ایتشدرد . اباصوفیه کتبخانه سنده ۱۲۰۵ نومروده یازمه برنسخه سی مقیددر [۱] .

§ ابوالحسین القیروانی نامیله برشا کردی داها ذکر اولونیور ایسه ده تمامیله

مجهول قالمشدر . ۳۰ مایس ۱۹۲۸

ازمیرلی

اسماعیل حققی

[۱] کوپرلی کتبخانه سنده ده (۸۲۴) نومروده باشقه بر ارشاد شرحی قید اولومشدر .